

Natalija Pliskevič

Moskva

KAMO IDE RUSIJA?

SAŽETAK

Autorica razmatra radove iz zbornikâ *Kamo ide Rusija?* (= *Куда идѐм Россия?*) što su se pojavili od 1994. do 1998. povodom istoimenoga međunarodnoga simpozija što se svake godine održao u Moskvi. Za skupove i zbornike radova, koji su okupili vodeće ruske i inozemne stručnjake, znakovit je širok obuhvat tematike društvenih, gospodarskih, političkih, pravnih, kulturnih i inih preobrazba što su se zbile u Rusiji posljednjih desetljeća, a osvrt se ograničava na razmatranje priloga posvećenih etnopolitičkim i sociokulturnim problemima transformacija u Rusiji. Zaključuje se da pitanje »Kamo ide Rusija?« i dalje ostaje otvoreno.

KLJUČNE RIJEČI: etničnost, nacija, etnonacionalizam, etnopolitika, identitet, teritorij, Rusija

* * *

Već šestu godinu zaredom sredinom siječnja u Moskvi se održava međunarodni simpozij »Kamo ide Rusija?«, u organizaciji moskovske Više škole društvenih i gospodarskih znanosti (rektor Teodor Šanjin) i Interdisciplinarnog akademskog centra za društvene znanosti (supredsjednici – Teodor Šanjin i Tatjana Zaslavskaja). Zbornici članaka pripremljeni na osnovi materijala sa sjednica toga skupa više su se puta pojavili na popisima osobito tražene znanstvene literature.*

Za skup koji je svake godine privukao vodeće ruske i inozemne stručnjake, znakovit je širok obuhvat tematike društvenih, gospodarskih, političkih, pravnih, kulturnih i inih preobrazba što su se zbile u Rusiji posljednjih desetljeća. Obujam osvrta ne dopušta detaljno prikazati ni osnovnu građu tih zbornika u svojoj širini problematike. Stoga ću se ograničiti na razmatranje priloga posvećenih etnopolitičkim i sociokulturnim problemima transformacija u Rusiji.

Prirodno je da su mnogi sudionici simpozija tražili izvore suvremenih etničkih i sociokulturnih procesa u Rusiji u povijesti zemlje. Tako je profesor M. von Hagen, u referatu »Nacionalno pitanje u Rusiji u 20. stoljeću«, prepoznao sličnost između zbivanja na prijelazu 1980-ih i 1990-ih i onih s početka stoljeća. Primijetio je da su u Rusiji obično »nacionalnost, etničnost i klasni identitet istupili u prvi plan u razdoblju krize državnosti i dohranjivali se internacionalnim ideologijama«, s jačanjem centralizirane države, granice identiteta su se opet i još snažnije zacrtale, a »hijerarhija nacije, klase i spola« preustrojila se.

* *Куда идѐм Россия? Трансформация социальной сферы и социальная политика*, Москва, 1998, 384 str.; *Куда идѐм Россия? Общее и особенное в современном развитии*, Москва, 1997, 368 str.; *Куда идѐм Россия? Социальная трансформация постсоветского пространства*, Москва, Аспект Пресс, 1996, 506 str.; *Куда идѐм Россия? Альтернативы общественного развития*, Москва, Аспект Пресс, 1995, 512 str.; *Куда идѐм Россия? Альтернативы общественного развития*, Москва, Интерпракс, 1994, 300 str.

Von Hagen je, naime, izveo izbijanje nacionalnih problema u zemlji ne iz etničkih, već iz političkih čimbenika, demonstrirajući to građom iz ruske povijesti početka stoljeća. Prema njegovu mišljenju, »Prvi svjetski rat bio je vododjelnica u odnosima Rusa i nerusa i među samim nerusima« (1997: 85). Njegova su posljedice bile »internacionalizacija i militarizacija etničke politike«, »suzavanje mogućnosti izbora i povećavanje cijene koju je trebalo platiti za postojanje ili izbor 'krivog' nacionalnog identiteta« (1997: 85). »Kao rezultat došlo je do politizacije etničkih razlika i unošenja etničkoga i nacionalnog sadržaja u mnoge, po prirodi nipošto nacionalističke, ekonomske i društvene sukobe« (1997: 86). Prvi svjetski rat »transformirao je pojam patriotizma i osobito ruski identitet među prijašnjim imperijalnim elitama, a također... među neelitnim slojevima, osobito vojnicima« (1997: 86-87).

Opisujući poslijerevolucijsko razdoblje, Von Hagen pokazuje kako su u prvoj etapi »klasa i nacionalnost ostale temeljna načela novoga poretka, no shvaćale su se kao međusobno konfliktne« (1997: 90). Međutim, kako se novo ustrojstvo učvršćivalo, ti su se identiteti počeli zasjenjivati novima – »'sovjetskim' identitetom, predanošću partiji, itd. Klasa i nacionalnost bile su preosmišljene tako da bi proizvodile lokalne i regionalne identitete i lojalnosti« (1991: 91). Uspoređujući prošlo i sadašnje, autor zaključuje da su za smanjivanje nacionalnih sukoba u suvremenoj Rusiji nužni »politička stabilnost i stvaranje pouzdanih državnih ustanova, vrijednih poštovanja svojih građana« (1997: 94-95).

Teško je razumjeti nacionalne odnose u Rusiji ako se ne shvate osobitosti ruskog mentaliteta i kulture. Ta se tema više puta čula i na simpozijima. Tako se u prilogu »Ruski arhetipovi i suvremenost«, povjesničara i politologa G. Diligenskoga, ustvrđuje: jedinstvenost sklopa sociopsiholoških obilježja ruskoga mentaliteta svjedoči o tome da on nije ni »azijski«, ni »europski« ni »eurazijski« (1997: 276, 278). Autor ističe da se »ruska svijest nije nikada osobito zanimala za azijsko iskustvo. Azijski je svijet za nju – ili barbarski, ... ili ... apsolutno tuđ, onostranjski« (1997: 378). Pritom se ravnodušje spram Istoka »oštro kontrastiralo od vrlo intenzivnoga, emocionalno nabitog shvaćanja Zapada« (1997: 278). U odnosima prema Zapadu izražena je postojana potreba Rusijaca za nekim obrascem koji pokazuje kako treba ili kako ne treba živjeti. Ta potreba tvori temeljnu crtu ruskog mentaliteta, što ga autor određuje kao nesigurnu ili uznemirenu svijest. U suvremenom psihološkom stanju Rusijaca »povijesno oblikovana nesređenost svijesti i ponašanja dostigla je apogeju... U njihovu mentalitetu nema dominirajućih krutih smjernica koje bi mogle predodrediti njihov razvitak prema kakvu jedinom putu, postoji mnogostruki potencijal kretanja, uključujući suprotstavljene smjerove« (1997: 279). Pritom bilo koji izabran put može se odraziti na specifiku ruskih arhetipova, no ti arhetipovi ne predodređuju izbor Rusije.

Razmatrajući Rusiju kao tradicionalno društvo, kemičar S. Kara-Murza mnogo je pozornosti posvetio eurocentrizmu u ruskoj, prije svega, elitnoj svijesti, usporedivši ga s »latentnim virusom – uvijek je u organizmu, no u osobitim se uvjetima aktivira i izaziva epidemiju« (1997: 16). Prema njegovu mišljenju, ideja »povratka na glavni put civilizacije« zabluda je, divlji oganj koji je doveo Rusiju do ruba propasti. Uvrštavajući Rusiju u tradicionalna društva, Kara-Murza ističe da se takvo društvo »izgrađuje u skladu s metaforom obitelji, a suvremeno – prema metafori tržišta« (1997: 25). Iz toga proizlaze, prema njegovu mišljenju, tragični problemi suvremenih reformi.

S takvim se gledištem ne slaže filozof A. Ahijezer. U svojim istupima na simpozijima razvijao je osnovne ideje sociokulturne koncepcije po kojoj je »Rusija povijesno izišla iz vladavine tradicionalizma, ali još nije našla svoj put prema pretvorbi u društvo liberalnih vrijednosti. Moguće ju je okarakterizirati kao zemlju 'zaglavljenu' između dviju supercivilizacija, koja se trudi ne toliko da svlada raskol, koliko da mu se prilagodi. Rusija se pretvorila u zemlju intermedijarnog tipa, u osobitu vrstu intermedijarne civilizacije« (1997: 36).

Ovo se može usporediti sa stajalištem S. Kurginjana, koji u referatu »Ruska ideja, nacionalizam i populizam« tvrdi da je »Rusija i više i manje od civilizacijskog tipa. Rusija nije civilizacija u strogom smislu riječi. Rusija je varava hipostaza zapadnoga univerzuma« (1995: 450).

Na simpozijima se osobito istaknulo djelovanje dvaju čimbenika na ruski mentalitet – prirodno-klimatski i prostranstveni. Mišljenja su se podijelila o utjecaju prvoga. Dopisni član Ruske akademije L. Milov drži: »tragičnost povijesnoga razvitka Rusije uglavnom se zaključuje po tome što su prirodni uvjeti i klima stvorili situaciju u kojoj je glavni objekt seljačkog napora – zemljoradnja, bila praktički uzaludna« (1997: 53). Odgovara mu geograf B. Rodoman, koji ne smatra da su kratka seosko-gospodarska sezona i bespuće zadržali Rusiju u njezinu prijelazu na tržišno gospodarstvo europskog tipa. Razlog zaostajanja on vidi u periodičnim višesilskim katastrofama, izazvanim »voluntarizmom vlasti i nepromijenjenim kolonijalno-osvajačkim obilježjem društvenog ustrojstva, sa svoje strane povezanog s prirodnim uvjetima i s marginalnim makrogeografskim položajem Rusije na kraju ekuмена, između ležišta prirodnih resursa i 'razvijenih' zemalja« (1997: 62–63).

Autor, dakle, razmatra Rusiju kao zemlju unutarnjega kolonijalizma, u kojoj se izdvajaju etnopolitički kolonijalizam, gospodarsko-demografski kolonijalizam i kolonijalizam u metropoli. No tijekom vremena, primjećuje B. Rodoman, »priljev se zamjenjuje odljevom, kolonije i metropola paradoksalno zamjenjuju svoje uloge i središnja Rusija pretvara se u koloniju ruskih periferija« (1996: 100).

Zanimljivo je da, ako je prije u međuetničkoj podjeli rada Slavenima uglavnom zapala državna služba, a »Kavkascima i Azijcima pripali prirodno gospodarstvo i prikriivena ekonomija, dolazak tržišta nije mogao zanemariti takvu podjelu rada«. Naše je tržište stiglo »ne toliko sa zapada koliko iz sovjetske sjene i azijskih bazara«. Naviknuvši se na državni paternalizam, Rusi su mnogo izgubili, pokazali su se nesposobnima za konkurenciju. Kavkasci su pak u početku pobijedili, »zahvaljujući patrijarhalnoj obiteljsko-rodovskoj suradnji, malim narodima svojstvenoj solidarnosti i čeličenju u borbi za preživljavanje« (1996: 101). Danas pak »novi Rusi« osvajaju svoju gospodarsku nišu u borbi s nerusima. B. Rodoman označuje i osobitosti gospodarskog položaja Slavena u zemljama Baltika, koji je prije svega nalik na položaj inorodaca u Rusiji. Tamo su se »nedržavljeni«, govornici ruskoga, koji nisu imali mogućnost zaposliti se u državnoj službi, kamo su se usmjerivali predstavnici titularnih etnija, bavili malom trgovinom, »tipičnim djelokrugom nacionalnih manjina« (1996: 101).

B. Rodoman ukazuje na još jedan paradoks: »predstavnici etnija protiv kojih Moskva vodi politiku genocida uspješno se naseljavaju i nalaze sebi posao u samoj Moskvi, [te] utječu na sudbinu Rusije nerazmjerno svojoj malobrojnosti« (1996: 101).

Razmatrajući prostranstveni čimbenik, A. Ahijezer primjećuje da u osnovi ruske prostranstvene dinamike »leži ekstenzivni tip osvajanja teritorija, [i] odgovarajući oblici njezina osmišljavanja«. »Usloženosti društva', njegove kvalitetne suvremene promjene, potkopavaju, s jedne strane, mogućnosti očuvanja društva na osnovi prevladavanja ekstenzivnih rješenja, no s druge – ruše čimbenike koji će konzervirati realizaciju programa ekstenzivnoga tipa« (1996: 292).

U sadašnje vrijeme, prema mišljenju V. Kaganskoga, na golemu području Rusije postojale bi tri kvazi-države: »ruine SSSR-a' ('nerazmjestivi' dijelovi i neorganizirane strukture); Ruska Federacija (država u fazi sastavljanja i rastavljanja); brzonastajuća nova Moskovska imperija (koja povezuje strukture i obilježja i ruske i sovjetske imperije)... Moskva izvodi (djelomičnu) regeneraciju SSSR-a, okupljajući oko sebe prije svega doslov-

ce neprikladne, u nove zemlje neintegrirane) fragmente SSSR-a i marginalno-kriminalno-militarizirane regije-bastione: Kalinjingradsku oblast, Pridnestrovlje, Krim-Sevastopolj, Abhaziju, Južnu Osetiju, Adžariju, sovjetsko-ruske pogranične garnizone Zakavkazja i Srednje Azije, Tadžikistana (djelomično Afganistan?) itd.; te vazala Bjelorusiju i niz strateških i sirovinski važnih regija... Moskva je postala sabirnikom sovjetskih zemalja...« (1987: 67-68).

Naravno, takva vrsta istraživanja vodi izravno do problema federalizma. U referatu »Sovjetski federalizam između unitarizma i nacionalizma« filozof A. Viševski objašnjava raspad SSSR-a ne time »što su centrifugalne sile bile prejake«, nego time što su »njima suprotstavljene centripetalne sile bile preslabe« (1996: 33). On ističe da »objektivne federalističke i nacionalističke sile i kretanja u Ruskoj imperiji nisu bili jednaki, u mnogome morali su biti prije međusobno suprotstavljeni« (1996: 36). Takva situacija zadržala se u SSSR-u. »Regionalne sovjetske elite bile su slab oslonac federalizmu. Bile su statusne, 'nomenklature', ovisne o odnosu s centrom i njegovoj naklonjenosti. Za njih je separatističko rješenje značilo stjecanje samostalnosti od centra i, sukladno tome, porast statusa, što je u njihovim očima očito nadišlo moguću gubitke od raskida prijašnjih veza« (1993: 42).

Na tom je temelju započeo težak rad – koji i danas traje – oblikovanja nove federacije. On ima već i svoju povijest, tijekom koje su se neki problemi riješili a neki ušli u zadnji plan dok su na njihovo mjesto izbili drugi. To se odrazilo i na materijale sa simpozija. Primjerice, 1993. najakutnije bilo je pitanje mogućeg raspada Rusije. Upravo se na njega usredotočio član Predsjedničkog savjeta, etnolog E. Pajin, razmatrajući u referatu »Separatizam i federalizam u suvremenoj Rusiji« moguće varijante u ponašanju elitâ nacionalnih republika koje izazivaju negativni razvojni hod zbivanja. Pritom se osobito naznačilo negativno djelovanje iz razdoblja općepolitičke situacije dvovlasti, zbog koje su »regionalni lideri« postali »trećom silom« u borbi centralnih vlasti (1994: 164).

No već dvije godine poslije, ton savjetnika Predsjednika RF za nacionalno pitanje, E. Pajina, bio je drukčiji, jer se prijašnje »prognoze etnopolitičkih katastrofa nisu ostvarile« (1996: 236). U referatu »Etnopolitičke perspektive Rusije: od problema preživljavanja do problema razvitka« Pajin označuje većinu naoružanih sukoba na području bivše SSSR-a (karabaški, abhaški, južnoosetinski, pridnjestrovski i druge) kao etnopolitičke. Pritom on smatra da su »nacionalni pokreti koji postoje u nizu republika prema koncu 1991. praktički izgubili svoj demokratski potencijal te se počeli koristiti u narodu popularnim lozinkama o zaštiti i preporodu nacionalnih kultura gotovo isključivo za uskopolitičke ciljeve u borbi s federalnom vlašću« (1996: 239). Označio je i neke uspjehe federalne vlasti u borbi s regionalnim separatizmom, koja je s jedne strane iskazala »sposobnost« u kompromisu, a s druge – »tvrdost u suzbijanju« ekstremističkih pojava. U takve je ubrojio razrješenje konfliktne situacije u Kabardino-Balkarije, uspjehe u dijalogu s Tatarstanom. U konačnom rezultatu, prema njegovu mišljenju, »zasad kao jedini izvor separatizma na teritoriju Rusije ostaju prodajevske sile u Čečeniji« (1996: 241).

Dajući svoju analizu još u vrijeme vojnih djelovanja u Čečeniji, Pajin svejedno nije smatrao da ti događaji onemogućuju daljnji opstanak Čečenije u sastavu Rusije. Podsjetio je na aktivnu integraciju Čečenaca u strukturu sovjetskog *establishmenta* tijekom 1950-1980-ih godina, i na to što su Čečenci visoko cijenili status u sovjetskoj hijerarhiji. Tako je za čečensko društvo D. Dudajev u biti čovjek »bez domovine« – koji je živio izvan domovine, a bio privlačan upravo zbog svog statusa sovjetskoga generala (1996: 241).

Usput, govoreći o separatizmu valja uzeti u obzir da je za rusku znanost svojstven diferenciran odnos prema separatizmu, za razliku, recimo, od zapadnoeuropske ili američke zna-

nosti, koja doživljava stres pred njime. Tako misli doktorica povijesti umjetnosti S. Červonnaja (1996: 202). Takav odnos pretpostavlja pitanje: kome je koristan, tko iza njega stoji? Kao primjer reakcionarnog separatizma Červonnaja označuje i pridnjestrovski i abhaški, te ih suprotstavlja »separatizmu za kojim stoji pravo naroda na samoodređenje, za kojim stoje takvi pojmovi kao što su nacionalno-oslobodilački pokret« (1996: 203). Takav separatizam, prema mišljenju autorice, zahtijeva vrlo brižnu ponekad i suosjećavajuću analizu. Uopćeno uzevši, prema njezinu mišljenju, »čisto etnički sukobi ne postoje« (1995: 204).

Specifiku nacionalnih odnosa u Rusiji E. Pajin povezuje s time što je uvelike uvjetovana »tolerantnim odnosom etničke većine prema manjinama. U isto vrijeme nacionalni osjećaji samih Rusa pogoršali su se nakon raspada SSSR-a pod utjecajem poteškoća u društveno-gospodarskom reformiranju Rusije, također kao posljedica ograničavanja njihovih ustavnih prava u nekim republikama Ruske Federacije« (1996: 243). No ipak, unatoč svim poteškoćama i problemima, prema njegovu mišljenju, Rusiji je »uspjelo izbjeći masovnu eksploziju ruskoga šovinizma« (1995: 244).

To potvrđuju podaci sociologa G. A. Zdravomyslova, u njegovu referatu »Etnopolitički sukobi i dinamika samosvijesti Rusijaca«: tek oko 2% često osjeća u vezi sa svojom nacionalnom pripadnošću bilo ponos bilo uvrijeđenost, dok 20% ne osjeća ni jedno ni drugo. »Prema tome, u osnovnoj masi rusijskoga stanovništva ne opaža se danas snažan osjećaj preživljavanja krize nacionalnoga identiteta« (1995: 25). Istina, autor ipak vidi opasnost od jačanja etnonacionalizma, pod kojim podrazumijeva »raznovrsne idejne i psihološke stavove, utemeljene na predodžbama o isključivosti vlastite etničke skupine, njezinoj nadmoći nad drugima« (1996: 22). Pritom on ističe da, neovisno o njihovoj očitoy »ukorijenjenosti«, potkrijepljenoj povijesnom iskustvom, takvi su stavovi vrlo pokretni i na njih snažno djeluje politička situacija.

Međutim u Rusiji, smatra Zdravomyslov, nacionalni osjećaji nisu postali dominantni. »Pozivanje na nacionalnu ideju, uključujući i 'rusku ideju', mnogo je svojstvenije za intelektualnu elitu, osobito za taj njezin dio koji je ili zaokupljen potragama za novom ujedinjavajućom idejom, sposobnom zamijeniti ideju socijalizma, ili uvučen u borbu za vlast u nacionalnim regijama ili na federalnoj razini« (1996: 25-26). Pritom u ruskom društvu vrlo je opasno jačanje fašističkih skupina (prema podacima Zdravomyslova toga se boji 66% ispitanika). No prema njegovim podacima, podršku ruskim nacionalistima iskazalo je 10,5% ispitanika i 7,3% istaknulo je ideju »veličine nacionalne jedinstvenosti osobitom povijesnom misijom ruskoga naroda«. U isto je vrijeme 42,5% podržalo ideju »ujedinjenja naroda Rusije radi njezina preporoda kao velike države« (1996: 26). Stoga autor zaključuje: »U masovnoj svijesti Rusijaca ideja preporoda Rusije shvaća se nadnacionalnom« (1996: 26), a psihološki temelj radikalno-ekstremističkog nacionalizma iznosi 7-17% (1996: 27).

Eksplozija pak sukoba na nacionalnom tlu uvjetovana je kako objektivnim čimbenicima tako i obilježjima karakterističnim samim društvima i institucijama. Proanalizirao ih je E. Ožiganov, razvrstavši ih u osam skupina: povijesni [čimbenici], vanjskopolitički, vojno-strateški, etnički, gospodarski, unutrašnjopolitički, [čimbenici u sferi] ponašanja i informacijski. Pritom on osobito ističe kako u stvarnome životu »razlika između položaja stručnjaka-analitičara i osoba koje primjenjuju politička rješenja zaustavlja ostvarivanje« znanstvenih preporuka (1996: 221).

Prema mišljenju sociologa I. Jakovenka, »problem etničkih sukoba čisto je gnoseološki«, »ne postoji takav prostor u kojem bi bilo moguće ontološki opisati etničke sukobe«. Pritom, ako se sukob »završi gušenjem separatista, to znači da se integrativna tendencija pokazala jačom, a integratori – moćniji. Ako ipak regija iziđe iz 'matičnog' teritorija, to

znači da se integrator pokazao slabijim, a volja stanovništva koje je izrazilo separatističke tendencije snažnijom. To možemo razjasniti tek *post factum*« (1996: 205).

Važno je što u takvim sukobima i u državi i u separatista postoji vlastita pravda. Konkretizirajući tu misao na primjeru kavkaskih problema, autor primjećuje da se ova regija vrlo složno ugrađuje u Rusiju. »Teritorij u kojemu pri propasti države počinje restauracija patrijarhalnog ropstva, ne odgovara državi koja ima pretenzija na ulazak u postindustrijsko društvo. To je osobita etnokulturna regija, sa svojom specifikom, i vrlo je daleko po stupnju razvitka od većeg dijela Rusije, regije sasvim drugoga kulturnog kruga, ... sa svojom sudbinom« (1996: 206). To su, ističe I. Jakovenko, njegova vlastita uvjerenja, i ne treba ih ni dokazivati ni opovrgavati.

Tema članka etnologinje L. Drobiževe bila je »Demokratizacija i nacionalizam u Ruskoj Federaciji 90-ih godina«. Ona je pokazala ulogu nacionalnih pokreta u borbi za demokratizaciju u razdoblju perestrojke. »Međutim stjecavši slobodu za sebe, titularni narodi i osobe iz političke elite nisu se pokazali spremnima prepustiti ravnopravnost drugima. Čak u Estoniji, Letoniji – države koje se ubrajaju u demokratske, politika se otvoreno temelji na etničkoj dominaciji, a ideja etničkog pluralizma ne dobiva podršku« (1995: 175).

L. Drobiževa izdvaja pet tipova ruskog nacionalizma: etnoprionitetni (nacionalni pokret Tatarstana, 1990.–1992), paritetni (državna politika Tatarstana), gospodarski (Saha-Jakutija), obrambeni (osetinski, inguški), modernizacijski ili reformatorski (prednost toga brzog razvitka bez opterećenja ostalih regija). Ona također naznačuje stvaranje etnoregionalizma u nizu mjesta. Pritom ističe da ideje nacionalizma dijeli više od polovine titularnih naroda ruskih republika, što daje realnu osnovu njihovoj političkoj eliti (1996: 177). Vrijednosti nacionalizma ukorijenjene su u republikama, prema istraživanju autorice, mnogo jače od vrijednosti demokracije. Potonja je zasad slaba u svoj Rusiji.

U članku »Postsovjetski nacionalizam i rusijska antropologija« ravnatelj Instituta za etnologiju i etničku antropologiju, V. Tiškov, razmatra nacionalizam kao »mobilizacijski politički program, koji uzurpira temeljne individualističke vrijednosti i podređuje ljudska prava služenju naciji, koja [ni]je... ništa drugo nego li zajednica, konstruirana etnografijom ili političkom stvarnošću« (1996: 211). »Nacija je politička lozinka i sredstvo mobilizacije, a ne znanstvena kategorija« (1996: 214). Za države njihova »nacionalna« atribucija nije više nego sredstvo dopunske legitimnosti, drži V. Tiškov. On kritizira domaću akademsku tradiciju koja je, prema njegovu mišljenju, u znatnoj mjeri pripomogla da se »utvrdi prioritet etničke međuisključivosti identiteta, podržavi i institucionalizira etničnost i politički verbalizira etnonacionalizam« (1996: 213). »Akademske intelektualne etnonacionalizam poprimio je čudnovate oblike i kao izoštrene skolastički i paraznanstvene konstrukcije, kojim se hranio mnogoliki i cvjetajući postsovjetski nacionalizam« (1996: 213). Pritom i »građanski nacionalizam u domovinskom društveno-političkom diskursu bio je odsutan, jer je bio odsutan i sam pojam građanske nacije, iako on zapravo postoji u retorici o državnom patriotizmu« (1996: 215).

Ozbiljna prepreka na utvrđivanju građanskoga nacionalizma u zemlji jest »ne toliko nacionalizam neruskih naroda, koliko nacionalizam 'ruske nacije' kao nekakve 'državotvorne' ili 'ujedinjavajuće' nacije, te čak neke 'superetničke« (1996: 217), a to šire i znanstvenici i publicisti. V. Tiškov zaključuje: »U Rusiji je došlo vrijeme prikazati leksik etnonacionalizma pa makar u jeziku znanosti te prijeći općeprihvaćenim metodologijama i terminologijama, uključujući i dubljem i osjetljivijem shvaćanju etničnosti« (1996: 217).

S. Panarin, u referatu »Nacionalno-kulturni preporod u republikama i teritorijalna cjeovitost Rusije«, primjećuje da nacionalna inteligencija rusijskih republika, u uvjetima kada

su mase razmjerno ravnodušne prema sudbini vlastitoga kulturološkog potencijala, ne usmjeruje glavne snage na svakodnevni težak trud za njegov preporod, već se oslanja na nacionalizam. Zaključci su znanstvenika: »Nacionalno-kulturni preporod ne smije se smatrati čisto kulturnom pojavom (znači – prema spoznajama kulturologije), jer se u njemu nalaze bacili politizacije; najkraći put politizacije: jest stavljanje preporoditeljskog pokreta u službu nacionalizma, a postojeća iskustva razvitka nacionalizma prisiljavaju nas pretpostaviti da takva postavka ako nije neizbježna, onda je u većoj mjeri moguća« (1996: 303).

Nacionalni i s njima povezani društveno-gospodarski odnosi razmatraju se u zbornici-ma s raznih gledišta. Postoje posebni članci posvećeni položaju pojedinih naroda unutar Rusije – predstavnika Kabardino-Balkarskoga znanstvenog centra RAN, P. Panova (»Sjeverni Kavkaz: 'partija rata' i interesi Rusije«, 1996), V. Čebotareve (»Problemi ugnjetavanih naroda«, 1996, posvećen rusijskim Nijemcima), Ž. Toščenka, koji analizira ulogu dijaspore kao subjekta nacionalne politike. Potonji autor primjećuje da je na djelu »proces konsolidacije dijaspora u sverusijskim razmjerima« te njihova »težnja da steknu veću organizacijsku jedinstvenost i učinkovitost« (1996: 260–251). Zanimljivu građu donosi članak I. Jakovenka: »Sjevernoruska i južnoruska narodnost: etnokulturni i politički aspekti« i dr.

Znanstvenici koji su stigli na simpozije iz »bližeg inozemstva« osvijetlili su na stranicama Zbornika društveno-nacionalnu problematiku svojih republika. Primjerice, E. Golovaha, u članku »Rusija i Ukrajina: opće i osobito u masovnoj i elitnoj vrijednosnoj svijesti« (1997), označio je zanimljiv paradoks: ako u Rusiji i masovna i elitna svijest u osnovi negativno ocjenjuje rezultate raspada SSSR-a, u Ukrajini elita ih ocjenjuje pozitivno, a mase – negativno. Ipak, označeno suglasje u Rusiji »uopće ne pomaže političkoj stabilnosti«, a u Ukrajini, naprotiv, očitovani nesklad »osigurava neophodni za stabilizaciju prijelaznoga društva potencijal traženja kompromisnih političkih rješenja« (1997: 239).

Ukupno pak današnji položaj Rusije znameniti domaći etnolog M. Češko razmatra kroz prizmu kaosologije. On se pita: »kakve li su šanse izlaska Rusije iz kaosa, ili, točnije, kakve su šanse za strukturalizaciju ruskoga kaosa iz zornog kuta globalne zajednice i na planu jedinstvenih povijesnih osobitosti toga njezina dijela? Prema našem gledištu, kakve su god proturječne tendencije u dinamici globalne zajednice i kakvi god bili tipovi i procesi Velikog preporoda, Rusija ima dovoljno mogućnosti da postane doista suprirodni dio ne samo 'svijeta', nego i čovječanstva« (1997: 15). Rusija »postaje objektom u sustavu svjetskih subjektno-objektnih odnosa, no pritom ne gubi šanse da pronade povijesnu subjektivnost ponajprije u vlastitim snagama, koristeći se promjenama u strukturi globalne zajednice« (1997: 16).

No pitanje »Kamo ide Rusija?« i dalje ostaje otvoreno. A to znači – ima materijala za nove simpozije i za nove zbornike.

S ruskoga preveo
Emil Heršak

Natalia Pliskevich

WHERE IS RUSSIA HEADING?

SUMMARY

The author examines the proceedings from the collection *Where is Russia Heading?* (= *Куда идёт Россия?*), published between 1994 and 1998 in connection with the international symposium held under this name each year in Moscow. The symposia and their proceeding, involving leading Russian and foreign experts, were significant in that they encompassed a wide range of themes – social, economic, political, legislative, cultural and other transformations that have been occurring in Russia during the past decades. The author, however, limits her review to contributions dealing with ethno-political and socio-cultural transformations in Russia. She concludes that the question – “Where is Russia heading?” – still remains open to answers.

KEY WORDS: ethnicity, nation, ethno-nationalism, ethno-politics, identity, territory, Russia

Наталья Плискевич

КУДА ИДЕТ РОССИЯ?

РЕЗЮМЕ

Автор анализирует публикации из серии сборников статей, *Куда идет Россия?* опубликованных между 1994 и 1998 в связи с международным симпозиумом, проводившемся ежегодно в Москве под тем же названием. Симпозиум и публикации его материалов, включающие работы ведущих русских и иностранных специалистов имели большое значение, поскольку они включали широкий диапазон тем: социальные, экономические, политические, юридические, культурные и прочие изменения, происходившие в России в течение последних десятилетий. Автор, однако, включает в свою рецензию только работы, посвященные этнополитическим и социокультурным изменениям в России. Она приходит к заключению, что ответ на вопрос «Куда идет Россия?» до сих пор остается открытым.

Ключевые слова: этнос, нация, этнический национализм, этнополитика, территория, Россия.

Natalia Pliskevich

OÙ VA LA RUSSIE?

RÉSUMÉ

L'auteur examine les débats du collectif « Où va la Russie? » (= *Куда идёт Россия?*), publiés entre 1994 et 1998 en rapport avec le colloque international qui s'est tenu sous cette appellation chaque année à Moscou. Le colloque et les conférences, incluant des experts russes et étrangers, furent significatifs en ce qu'ils abordèrent une large variété de thèmes - sociaux, économiques, politiques, législatifs, culturels et d'autres transformations survenues en Russie ces dernières décennies. L'auteur, cependant, limite son examen aux contributions traitant de transformations ethno-politiques et socio-culturelles en Russie. Elle conclut que la question - Où va la Russie? - demeure toujours ouverte.

MOTS-CLÉ: ethnicité, nation, ethno-nationalisme, ethno-politique, identité, territoire, Russie.